

EESTI MAJANDUSTSÜKLI SEOS PEAMISTE KAUBANDUSPARTNERITE MAJANDUSTSÜKLIGA JA MAJANDUSE AVATUS ASÜMMEETRILISTELE ŠOKKIDELE¹

Peeter Luikmel ja Martti Randveer

■ Majandustsüklid ja ühtne rahapoliitika ■

Seoses Euroopa Liidu (EL) laienemisega on viimasel ajal palju tähelepanu pööratud sellele, mil määral on ELiga ühinevate riikide majandustsüklid seotud praeguste liikmesmaade majandustsükliga. Selline teemapüstitus tuleneb esmajoonel asjaolust, et mõni aasta pärast ELiga ühinemist võetakse uutes liikmesriikides kasutusele ühisraha euro. Seega hakkavad need maad kuuluma ühtset rahapoliitikat teostavate riikide gruppi. **Enamiku liituvate riikide jaoks tähendab see olulist muutust, kuna seni saavad need riigid kasutada oma rahapoliitikat majanduse tsüklilise kõikumise vähendamiseks.**

Millisel määral mõjutab neid riike iseseisvast rahapoliitikast loobumine? Kui sobilik on ühtne rahapoliitika uutele liikmesriikidele? Vastused neile küsimustele sõltuvad osaliselt sellest, kui suurel määral on omavahel seotud liitva riigi ja ELi praeguste liikmesriikide majandustsüklid, st kui sünkroonsed need on. **Juhul, kui tsükliline areng liituvates riikides ja senistes liikmesmaades on sarnane, siis sobib liituvale riigile ka ühtne rahapoliitika; vastupidisel juhul võib ühtne rahapoliitika aga võimendada majanduse tsüklilist kõikumist.** Teisisõnu sõltub ühtse rahapoliitika sobivus konkreetsele riigile sellest, kas majandust tabavad šokid on sarnased teisi liikmesriike tabanud šokkidega (sümmeetrilised šokid) või puudutavad need ainult konkreetset riiki, kuid mitte teisi liikmesmaid (asümmeetrilised šokid). Mida suurem on sümmeetriliste ja väiksem asümmeetriliste šokkide osakaal, seda sobivam on ühtne rahapoliitika, ja vastupidi. Tuleb siiski rõhutada, et ühtse rahapoliitika sobivuse hindamisel on riigi avatus asümmeetrilistele šokkidele ainult üks seda iseloomustav tegur.

Võrreldes enamiku muude ELiga ühinevate riikidega, on Eesti olukord selles valdkonnas mõneti erinev. Meil kasutatav valuutakomitee süsteem ei võimalda aktiivselt rahapoliitika abil majanduse tsüklilist kõikumist mõjutada. Seega ei tähenda euro kasutuselevõtt ning osalemine Majandus- ja Rahaliidus (EMU) Eesti jaoks selles vallas olulist muutust. **Juba praegu mõjutab Eestit suurel määral Euroopa Keskpanga poolt teostatav rahapoliitika.** Seetõttu ei ole kõnealune temaatika meie jaoks sedavõrd aktuaalne nagu paljude teiste liituvate riikide jaoks. Siiski on seda valdkonda vaja uurida ka Eestis. Nimelt saab Eesti ja

¹ Käesoleva artikli aluseks on Eesti Pangas valminud uurimus, mille autorid on Ülo Kaasik, Peeter Luikmel ja Martti Randveer, Eesti Panga Toimetised nr 6, 2003.

meie peamiste kaubanduspartnerite majandustsüklite seoseid analüüsid hinnata, kuidas muutub riigi avatus asümmeetrilistele šokkidele tulevikus ning mil määral tasandab ühtne rahapoliitika meie majandustsükli kõikumisi.

■ Senised hinnangud ELi liikmes- ja liituvate riikide majandustsüklite seostele ■

Esimestes ELi liikmes- ja liituvate riikide majandustsüklite seoseid hinnanud uurimustes piirduti 1990. aastate esimese poole näitajate analüüsiga. Kuigi erinevais töödes jõuti erinevate tulemusteni, töid need uurimused pigem esile liituvate maade ja euroala riikide majandustsüklite asümmeetria. Kohati ilmneb neis samasugust skeptilisust, millega rahaliidu loomise aegu suhtuti tänaste liidu liikmete sobivusse. Samas on aga üsna selge, et **majandustsüklite asümmeetrilisuse peamiseks põhjuseks on siirdeprotsessiga kaasnevate ühekordsete šokkide tugev mõju, eriti Balti riikides.**

Hilisemad, 1990. aastate teist poolt hõlmavad uurimused toovad esile mõningate liituvate maade majandustsüklite sarnasuse euroala riikide tsükliga. **Peamiselt eristuvad sel moel need riigid, mida iseloomustavad edukad majandusreformid, välisinvesteeringute kõrge *per capita* tase ning majanduse avatus** (nt Eesti, Sloveenia, Tšehhimaa, Ungari jt). Seejuures on mõnede liituvate riikide (nt Eesti ja Ungari) majandustsüklite sünkroonsus euroalaga sarnane mõnede tänaste EMU liikmesriikide (nt Hispaania ja Portugal) majandustsüklitega enne nende ühinemist Euroopa Liiduga.

■ Eesti ja Euroopa Liidu majanduse struktuur ■

Üks olulisemaid kriteeriume, mis võimaldab hinnata majanduse avatust asümmeetrilistele šokkidele, on vaatlusaluse riigi majanduse struktuuri erinevus tema peamiste kaubanduspartnerite majanduse struktuurist. Sarnane struktuur tagab sümmeetrilise reaktsiooni šokkidele ning võimaldab rakendada ühtset poliitikat nende majanduskõikumiste mõju leevendamiseks. Seevastu suured erinevused majandusstruktuuris viitavad asümmeetriliste šokkide suurele tõenäosusele, mis muudab ühtse poliitika rakendamise ebaefektiivseks.

Erinevused tööstustoodangu lisandväärtuses või tööhõive struktuuris viitavad sellele, et riik on haavatavam tööstusharupõhiste šokkidega. Tabelis 1 on toodud Eesti ja meie peamiste ekspordipartnerite töötleva tööstuse toodangu lisandväärtuse struktuuri erinevused.

Kui võrrelda Eesti töötleva tööstuse toodangu lisandväärtuse struktuuri meie kaubanduspartnerite omaga, iseloomustab Eestit suurem spetsialiseeritus ressursi- ja tööjõumahukatele harudele; keskmisest väiksema osatähtsusega on aga tehnoloogiamahukad tööstusharud. Seetõttu sõltub Eesti olulisel määral muutustest rahvusvahelisel toidukaupade, puidu- ja tekstiiltoodete turul. Arvestades võimalust, et nende

Tabel 1. Eesti töötleva tööstuse toodangu lisandväärtuse struktuur võrreldes meie peamiste kaubanduspartnerite* kaalutud lisandväärtuse struktuuriga 14 tööstusharu lõikes

Tööstusharu	Eesti (2000. a andmed)	Kaheksa Eesti kaubanduspartnerit (1998. a andmed)	Erinevus (protsendipunktides)
Tekstiilitööstus ja riietusesemete tootmine	12,50%	2,30%	10,2
Puidutöötlemine	13,60%	4,40%	9,2
Toiduainete ja tubakatoodete tootmine	19,30%	10,30%	9,0
Muude mittemetallsetest maaretest toodete tootmine	5,10%	3,30%	1,8
Nahatöötlemine ja jalatsite tootmine	1,30%	0,40%	0,9
Kummi- ja plastmasstoodete tootmine	3,00%	3,20%	-0,2
Transpordivahendite tootmine	4,50%	5,50%	-1,0
Koksi ja naftatoodete tootmine	0,00%	1,20%	-1,2
Metalltoodete tootmine	8,10%	11,60%	-3,5
Kemikaalide ja keemiatoodete tootmine	3,70%	8,00%	-4,3
Elektri- ja optikaseadmete tootmine	8,50%	14,90%	-6,4
Masinate ja seadmete tootmine	4,10%	11,80%	-7,7
Paberi ja paberitoodete tootmine, trükitööstus	8,10%	20,10%	-12,0
Muud	8,20%	3,10%	5,1

* Eesti töötleva tööstuse lisandväärtuse struktuuri on võrreldud kaheksa riigiga (Austria, Belgia, Holland, Jaapan, Saksamaa, Soome, Taani ja Ungari), kuhu 2001. aastal läks 50% Eesti ekspordist.

turgude tsükkel võib oluliselt erineda meie peamiste kaubanduspartnerite majandustsüklist, on Eesti avatus asümmeetrilistele šokkidele suhteliselt suur.

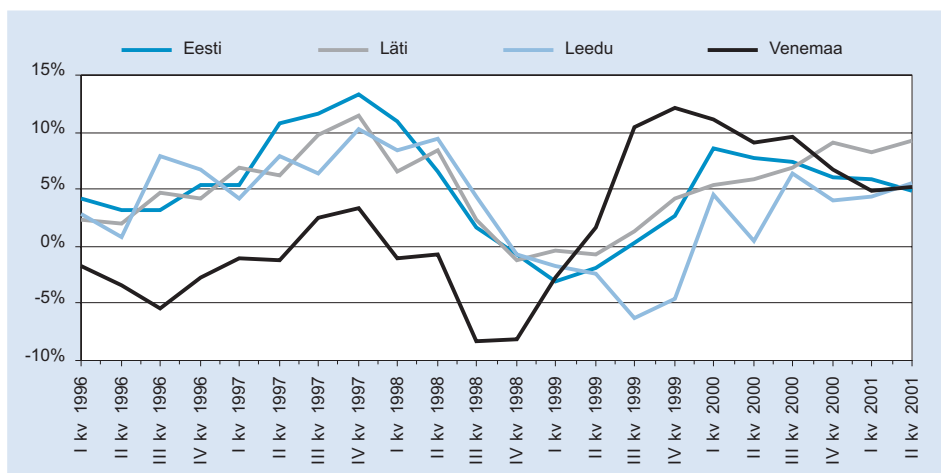
Siiski on mitmed autorid viidanud ka **võimalusele, et liitumine Majandus- ja Rahaliiduga ei pruugi kaasa tuua mitte majandusstruktuuri ühtlustumist, vaid süveneva spetsialiseerumise**. Väikeriigil on seejuures keeruline saavutada mõlemat eesmärki – spetsialiseerumisel põhinevat suurt tootlikkuse kasvu ning tänu paljude majandusharude olemasolule asümmeetriliste šokkide vähest mõju.

■ Eesti ja meie peamiste kaubanduspartnerite majandustsüklite dünaamika

Üks lihtsamaid võimalusi võrrelda riikide majandustsükleid on vaadelda majanduskasvu seoseid kaubanduspartnerite lõikes. **Majanduskasvu dünaamika kõrge korrelatsiooni-kordaja riigiti viitab võimalusele, et neid on tabanud sarnased šokid, vähene seos näitajate vahel aga osutab asümmeetriliste šokkide võimalikkusele.**

Võrreldes Eesti majanduskasvu meie peamiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikidest kaubanduspartnerite omaga (vt joonis 1), eristub selgelt suur sarnasus lõunanaabrite Läti ja Leeduga,

iseloomulik on ka suur korrelatsioon Venemaa ja Eesti majanduse tihedus Venemaa omaga põhineb ennekõike reaktsioonil omaaegsele Venemaa kriisile olukorras, mil Venemaa oli üks Eesti kolmest peamisest ekspordipartnerist. Meie tänaste Euroopa Liidu liikmesriikide kaubanduspartnerite reaktsioon Venemaa kriisile oli samal ajal tagasihoidlik.

Joonis 1. Eesti, Läti, Leedu ja Venemaa SKP aastakasv püsihindades

Viimaseil aastail on Venemaa osatähtsus Eesti ekspordis olnud üle nelja korra väiksem kui Venemaa kriisile eelnenud ajal. Seetõttu on meie majanduse potentsiaalne haavatavus Venemaa-suunalise ekspordinõudluse vähenemisest mõnevõrra väiksem.

Võrreldes Eesti ja meie peamiste läänepoolsete kaubanduspartnerite majanduskasvu dünaamikat, ilmneb, et nende seosed Läti, Leedu ja Venemaa majanduskasvuga on väiksemad kui Eestil. Siiski tuleneb see peamiselt asjaolust, et Venemaa kriisi mõju Soomele ja Rootsil oli ootuspäraselt tagasihoidlik, Eestile aga oluline. Seega võib Eesti majanduse reaktsiooni Venemaa kriisile pidada läänepoolsete kaubanduspartnerite suhtes asümmeetriliseks šokiks.

Teine võimalus hinnata majandustsüklite sarnasust on vaadelda, millised on erinevate riikide majanduskasvu tsüklilise komponendi seosed. Eeskätt tuleneb selline käsitus asjaolust, et **potentsiaalne majanduskasv on riigiti erinev, mistõttu üksnes kasvunäitajate dünaamika võrdlemine ei pruugi anda adekvaatset pilti majanduse tsüklilisest arengust.**

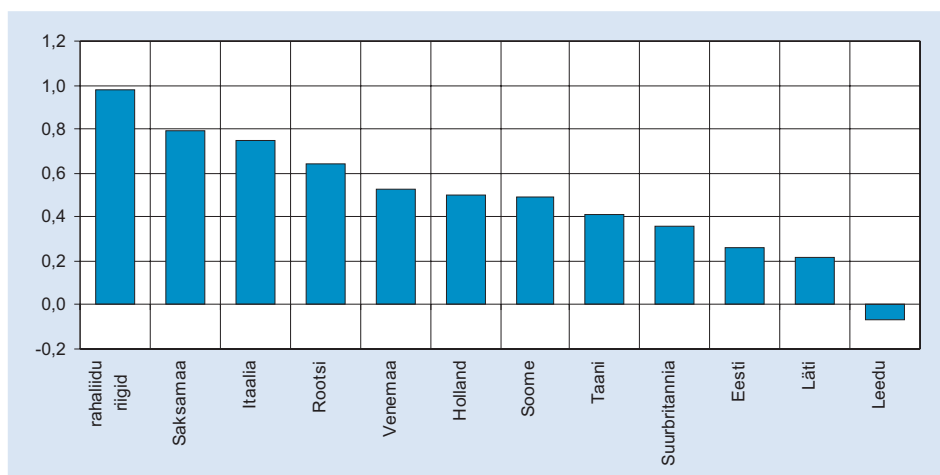
Majanduskasvu tsüklilise komponendi eraldamiseks pole ühtset meetodikat. Asümmeetrilisi šokke uurivais töodes kasutatakse tavaliselt lühi- ja pikaajaliste šokkide eraldamist struktuursete vektorautoregressiivsete mudelite abil või trendikomponendi eristamist mitmesuguste statistiliste filtritega (nt Baxter-Kingi ja Hodrick-Prescott'i filter). Käesoleval juhul on tsüklilise komponendi eraldamiseks kasutatud Hodrick-Prescott'i filtrit, mida on

rakendatud Eesti ja meie peamiste ekspordipartnerite² reaalse SKP näitajate suhtes ajavahemikul 1995–2001.

Vaadeldes Eesti peamiste kaubanduspartnerite majandustsüklite ja Euroopa Liidu majandustsükli korrelatsiooni (vt joonis 2), on ELi praeguste liikmesriikide oma ootuspäraselt suur. Erandiks on Suurbritannia, mille majandustsükkel on vähem sünkroonis ELi agregeeritud tsükliga kui teistel liikmesriikidel. Suurbritannia majandustsükli väiksemat sünkroonsust Euroopa Liidu omaga põhjendatakse sageli sellega, et Ameerika Ühendriikide ning Kanada osatähtsus Suurbritannia väliskaubanduses on mõnevõrra suurem kui ELis keskmiselt. Eesti ning teiste Balti riikide majandustsükli seos Euroopa Liidu omaga on suhteliselt tagasihoidlik.

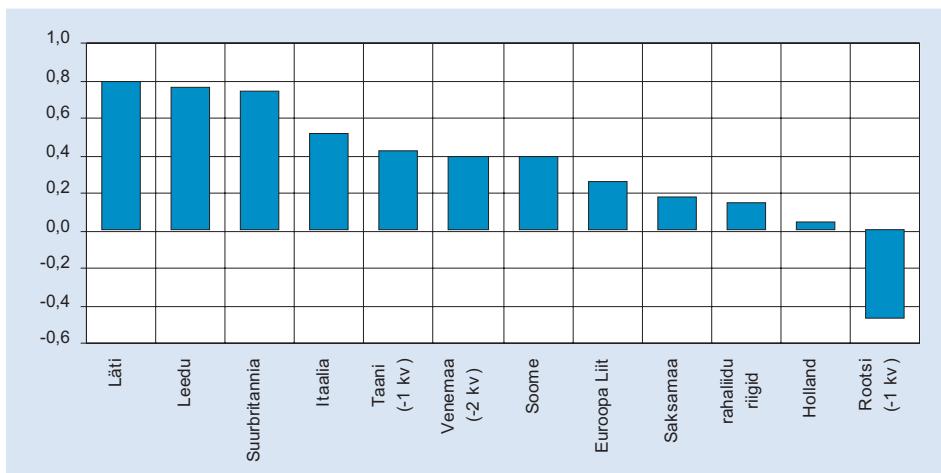
Joonis 3 kajastab Eesti ja meie peamiste kaubanduspartnerite majandustsüklite seotust. **Selgesti on näha tugev seos Balti riikide majandustsüklite vahel.** Kõrge korrelatsiooni-kordaja on peamiselt tingitud idakaubanduse mõjust. Seos Venemaaga majandustsükliga, mis avaldus kahekvartalise viitajaga, oli tugev perioodi esimesel poolel ning tingitud peamiselt reaktsioonist Vene kriisile. **Viimaseil aastail on seos Venemaa ning Eesti majandustsükli vahel vähenenud. Mõnevõrra nõrgem, kuid siiski statistiliselt oluline on Soome ja Eesti majandustsükli korrelatsioon.** Seos oli tugevaim aastail 1996–2000. Tähelepanuväärne on aga Eesti majandustsükli negatiivne seos Rootsi majandustsükliga. Seegi erinevus on pärit peamiselt Vene kriisi ajast, mil Rootsi majanduskasv oli, vastupidiselt Eestile, perioodi keskmisest kõrgem.

Eesti majandustsükli sarnasus Itaalia ning Suurbritannia majandustsükliga on pigem juhuslikku laadi, kui tingitud tihedatest kaubandussuhetest; nende riikide osatähtsus Eesti ekspordis on seni olnud suhteliselt tagasihoidlik.

Joonis 2. Eesti ja meie peamiste kaubanduspartnerite majandustsüklite korrelatsioon Euroopa Liidu majandustsükliga

² Kümme peamist ekspordipartnerit on antud 1995. a andmete põhjal.

Joonis 3. Eesti majandustsükli korrelatsioon peamiste kaubanduspartnerite majandustsüklitega

■ Kokkuvõte ■

Hoolimata Eesti majanduse lõimumisest Euroopa Liidu riikide omaga, on Eesti ja meie peamiste ELi liikmesriikidest kaubanduspartnerite majanduse arengutsükkel mõneti erinev. Eesti majandustsükli sarnasus mitme olulise kaubanduspartneri omaga Lääne-Euroopast (nt Rootsi) on suhteliselt väike, samuti on Eesti tööstustoodangu lisandväärtuse ja tööhõive ning ekspordi sihtriikide struktuur erinev meie peamiste kaubanduspartnerite omadest. Mitmed selleteemalised uurimused on siiski esile tõstnud asjaolu, et Eesti majandustsükkel on ELi riikidega enam seotud kui paljude muude liituvate riikide omad. Seetõttu võib eeldada, et majandusliku lõimumise süvenedes sarnastub Eesti majandustsükkel enam ELi riikide omaga.

Samas tuleb aga arvestada võimalust, et Eesti majandusarengu stabiilsuse ja majanduskasvu kiiruse seos ei pruugi olla positiivne. Nimelt peaks Eesti majanduskasv sõltuma paljuski sellest, mil määral me suudame rahvusvahelises tööjaotuses oma suhtelisi eeliseid ära kasutada. Seejuures võib Eesti majandus omada suhtelist eelist sellistes valdkondades, kus meie peamised kaubanduspartnerid eeliseid ei oma. Niisuguses olukorras on Eesti kiire majanduskasvu peamiseks teguriks süvenev spetsialiseerumine, mis paratamatult võib tähendada Eesti majanduse suuremat avatust asümmeetrilistele šokkidele. Näiteks juba 1993. aastal prognoosis Ameerika Ühendriikide mainekas majandusekspert Paul Krugman, et euro kasutuselevõtt võib kaasa tuua hoopis EMU liikmesriikide suurema spetsialiseerumise. Seetõttu tuleb rõhutada, et käesolevas artiklis esitatud tulemusi interpreteerides peab lisaks tavapärasele majanduse stabiilse arengu aspektile analüüsima ka majanduskasvu kiirusega seotud küsimusi.